

УДК 477.09

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАКТИКИ У КИЇВСЬКІЙ ШКОЛІ ФІЛОСОФІЇ (КОПНІН, БУЛАТОВ, ТАБАЧКОВСЬКИЙ, ШИНКАРУК)

Н.В. ЧУЙКО

Центр гуманітарної освіти НАН України, Київ, Україна
chuiko1993@gmail.com

Постмарксистські студії, наявні сьогодні, обґрунтували, що становлення та поступ Київської школи філософії пов'язані зі спробою подолати кризу марксистсько-ленінської філософії, яка виникла у зв'язку з критикою сталінізму. Особливість філософії цієї школи полягає в заснуванні традиції систематичного розмежування базових марксистських понять і категорій, що вимагало уточнення засад поняття «діалектичний спосіб мислення» та у дослідженні особливостей матеріалістичної діалектики як методу пізнання та «перетворення дійсності». Зокрема, київські філософи започатковують традицію філософування, яка ґрунтується на визначенні засад ставлення людини до дійсності, конкретизація яких здійснюється ними за допомогою історико-філософського дослідження змісту поняття діяльності. Безпосередньо В.І. Шинкарук доводить, що перетворення суцього на належне здійснюється практичною діяльністю, яка є проявом свободи людини через розуміння загальних об'єктивних процесів як єдиної діалектично-суперечливих тенденцій і заснованих на їх боротьбі альтернативних можливостей. Стаючи усвідомленими, вони стають об'єктивно-істинними образами дійсності. М.О. Булатов доводить, що єдністю матеріального і духовного є діяльність. Праці надається роль базису людської діяльності та самосвідомості. Діяльнісне відношення людини до дійсності, суб'єкта до об'єкта опосередковане суспільними відносинами. В.Г. Табачковський, розуміючи практику як базис загальних форм діяльності, наголошує, що практика є опредмеченням ідей та думок, в якій завжди присутній момент неопосередкованої діяльності загального, що дозволяє говорити про її об'єктивний характер. Вона фіксує новий рівень об'єктивності, якісно відмінний від об'єктивності природної, – «рівень соціальної об'єктивності».

Діалектичне протиставлення законів «соціальної об'єктивності» «об'єктивності природної», можна визнати харак-

терною рисою філософії Київської школи філософії періоду 1960-1980 рр., яка систематично застосовує принцип практики.

Ключові слова: практика, праця, діяльність, П.В.Копнін, М.О.Булатов, В.Г.Табачковський, В.І.Шинкарук, діалектика.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПА ПРАКТИКИ В КИЕВСКОЙ ШКОЛЕ ФИЛОСОФИИ (КОПНИН, БУЛАТОВ, ТАБАЧКОВСКИЙ, ШИНКАРУК)

Н.В. ЧУЙКО

Центр гуманитарного образования НАН Украины
Київ, Україна
chuiko1993@gmail.com

Современные постмарксистские исследования обосновали, что становление и развитие Киевской школы философии связано с попыткой преодолеть кризис марксистско-ленинской философии, возникший в связи с критикой сталинизма. Особенность исследований этой школы заключается в создании традиции систематического разделения базовых марксистских понятий и категорий, что потребовало уточнения содержания понятия «диалектический способ мышления» и исследования особенностей материалистической диалектики как метода познания и «преобразования действительности». В частности, киевские философы исходят из понимания философствования, ориентированного на определение оснований отношения человека к действительности, конкретизация которых осуществляется ими с помощью историко-философского исследования содержания понятия деятельности. Непосредственно В.И. Шинкарук доказывает, что преобразование сущего в должное осуществляется практической деятельностью, которая является проявлением свободы человека через понимание общих объективных процессов как единства диалектически-противоречивых тенденций и основанных на их борьбе альтернативных возможностей. Становясь осознанными, они представляют объективно-истинными образами действительности. М.А. Булатов доказывает, что единством материального и духовного является деятельность. Труд представляет собой базис человеческой деятельности и самосознания. Деятельностное отношение человека к действительности, субъекта к объекту опосредовано отношениями между людьми. В.Г. Табачковский, понимая практику как базис всеобщих форм деятельности, отмечает, что практика представляет собой

процессе опредмечивания идей и мыслей, в котором всегда присутствует момент непосредственной деятельности всеобщего, что позволяет говорить о её объективном характере. Практика фиксирует новый уровень объективности, качественно отличный от объективности природной – «уровень социальной объективности».

Диалектическое противопоставление законов «социальной объективности» и «объективности природной» можно признать характерной чертой философии Киевской школы периода 1960-1980 гг., которая систематически применяет принцип практики.

Ключевые слова: практика, труд, деятельность, П.В. Копнина, М.А. Булатов, В.Г. Табачковский, В.И. Шинкарук, диалектика.

APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PRACTICE IN THE KYIV SCHOOL OF PHILOSOPHY (KOPNIN, BULATOV, TABACHKOVSKY, SHINKARUK)

N.V. CHUIKO

Center of humanitarian education of National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
chuiko1993@gmail.com

The existing post-Marxist studios have justified that the emergence and progress of the Kyiv School of Philosophy are linked to the attempt to overcome the crisis of Marxist-Leninist philosophy that arose out of criticism of Stalinism. The peculiarity of the studios of this school was the foundation of the tradition of systematically distinguishing basic Marxist concepts and categories, which required clarification of the principles of the concept of «dialectical way of thinking» and the study of peculiarities of materialistic dialectics as a method of cognition and «transformation of reality». In particular, Kyiv philosophers began a tradition of philosophizing that focuses on defining the foundations of a person's attitude to reality, the concretization of which is accomplished by them through a historical and philosophical study of the concept of activity. Directly, V. Shynkaruk argues that the transformation of the present into a proper is carried out by practical activity, which is a manifestation of human freedom through the understanding of common objective processes as a unity of dialectically contradictory tendencies and alternative possibilities, which is based on their struggle. When they become aware, they become objectively true images of reality. M. Bulatov proves that

activity is the unity of material and spiritual. Work is given the role of the basis of human activity and self-awareness. The actual attitude of the person to reality, the subject to the object is mediated by the relations between people. V. Tabachkovsky, who understood the practice as the basis for general forms of activity, emphasizes that the practice is the objectivation of ideas and thoughts. There is always a direct activity of the general in the work, which allows us to speak about its objective nature. It captures a new level of objectivity that is qualitatively different from natural objectivity, it is a «level of social objectivity».

The dialectical juxtaposition of the laws of «social objectivity» to «natural objectivity» can be recognized as a characteristic feature of the philosophy of the Kiev School of Philosophy, 1960-1980, which systematically applies the principle of practice.

Key words: practice, work, activity, P. Kopnin, M. Bulatov, V. Tabachkovsky, V. Shynkaruk, dialectics.

Вступ. Постановка проблеми. Як відомо, поступ Київської школи філософії пов'язаний зі спробою подолати кризу марксистсько-ленінської філософії, яка виникла у зв'язку з критикою сталінізму, в сучасних трансформаційних процесах України вимагає аналізу, незаангажованого традиціями та стилем марксистського способу філософування. Звертаючи увагу на загострену зацікавленість ними, існуванням відмінності соціально-орієнтованої філософії і філософії, орієнтованої на природну об'єктивність, яка постійно виявляє себе в дослідженнях зв'язку людини з дійсністю, важливим стає студіювання застосування поняття «практика» київськими філософами, які формують Київську школу філософії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень філософської спадщини київських філософів слід вказати, передусім, рефлексійну роботу В.Г. Табачковського «У пошуках невтраченого часу», в якій розкривається теоретична, загальнокультурна та політична значущість інтелектуального спадку філософів-шістдесятників, представників Київської школи філософії. Також В.Г. Табачковський є організатором серії конференцій («Філософсько-антропологічних читань») і збірок пам'яті видатних київських філософів П.В. Копніна, В.І. Шинкарука, М.Л. Злотиної, А.І. Яценка, В.П. Іванова та ін. Однак, у більшості матеріалів даних збірок є спогадами про згаданих осіб або роздумами, ніж дослідженням змісту їх філософії і того загального, що вкладається в поняття «Київської школи філософії». Опубліковані загальні історичні нариси зазвичай охоплюють філософію у рамках окремої установи – Інституту філософії НАН України або Київського

національного університету ім. Т.Г. Шевченка (наприклад, колективна монографія авторів з Київського національного університету ім. Т. Шевченка «Гене́за філософських студій у Київському університеті»). Філософські концепції київських мислителів вивчали такі вітчизняні науковці як В. Горський, Я. Юринець, І. Огородник, В. Огородник, В. Лісовий, В. Табачковський, Г. Заїченко та інші. Серед ґрунтовних спроб дослідити зміст філософування представників Київської школи філософії також можна виокремити книгу «Людиномірність постнекласичної науки» Ю.А. Мелкова. Також у книзі «Українська філософія: сучасний стан та перспективи розвитку», написаній спільно А.В. Толстоуховим, І.Г. Парпаном та Ю.А. Мелковим, досліджується спадкоємність сучасної української філософії. Виокремленню ключових ідей та властивих рис даної школи філософування присвячено статті у періодичних виданнях, наприклад, ««Київська школа філософії»: основні ідеї та характерні риси» Ю.А. Мелкова та «Київська філософська школа в контексті розвитку вітчизняної філософії» О.О. Дем'яненко.

Вклад основного матеріалу дослідження. Приймаючи, що Київська школа філософії виникла унаслідок активної дослідницької позиції П.В. Копніна, який обґрунтовував необхідність уточнення засад поняття «діалектичний спосіб мислення», дослідження особливостей матеріалістичної діалектики як методу пізнання та «революційного перетворення дійсності». Її характерною рисою стає систематичне застосування поняття «практика».

П.В. Копнін, відходячи від поширених «сталінізмом» положень, висуває наступні ідеї: поділу марксистської філософії на історичний та діалектичний матеріалізм він протиставляє ідею їх діалектичної тотожності, а виходячи з відомого положення Ф. Енгельса про те, що діалектика є наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, та також лєнінського твердження, що діалектика, логіка і теорія пізнання суть одне і те ж, він формує власне розуміння предмету марксистської філософії як науки про «відношення мислення до буття». Мислення досягає об'єктивної істини тоді, коли збігається в своєму змісті з об'єктом, що перебуває поза ним, тільки внаслідок того, що саме рухається за законами об'єкта. Тому основою вирішення проблеми співвідношення законів мислення та об'єктивного світу, на думку П.В. Копніна, є принцип відображення. В своєму тлумаченні даного принципу він керується положенням В.І. Леніна з «Філософських зошитів», що відображення природи у свідомості людини не є «дзеркальним», отже, «мертвою копією дійсності», а процесом творчого заглиблення у сутність речей.

З такої точки зору, суб'єкт пізнання є історичною, родовою істотою, а не абстракцією «людини як такої». Історичний характер має також об'єкт пізнання, якого П.В. Копнін визначив як ту частину об'єктивної реальності, яка залучена у сферу практичної діяльності людини. Внаслідок цього протилежністю об'єкта пізнання виступає не свідомість, а творчий та вмотивований власною волею суб'єкт. Багатогранність пізнавального процесу людини визначається такими поняттями, як «мана», «віра», «правда» та «суспільний ідеал».

Відтак сформована суспільством, його історичними надбаннями, людина знаходиться в центрі філософії П.В. Копніна, і для неї та її практичної діяльності необхідно пізнання об'єктивного світу і тенденцій розвитку його явищ. Тому філософія прагне пізнати буття не тільки як суще, а також і як належне – яким воно має бути в результаті практичної діяльності людини. Отже, суще досягається через належне («ідеальне», «комунізм»), але саме належне ґрунтується на знанні об'єктивної реальності, законів її руху, особливо людського суспільства, оскільки суспільство – це, за марксистськими переконаннями П.В. Копніна, «найвища і зріла форма розвитку, а знання вищого є вихідним моментом для розуміння нижчого» [1]. У свою чергу маю зазначити, що дана точка зору, скоріш за все, спирається на історичизм, а не наукове ставлення до сушого, оскільки пропонує ігнорувати можливе через телеологічне тлумачення попереднього, підлаштовуючи його під «знання вищого». Наукове ставлення до сушого, зокрема антропологічне, починаючи з Ламарка, вирізняється пошуком об'єктивних законів появи «вищого» «з нижчого», що гарантує увагу до усіх виявлених елементарних існувань, не абстрагуючись від їх частини під примусом «знання вищого».

П.В. Копнін спирається на застосування марксистського принципу практики. Оскільки суб'єкт пізнання завжди схильний до конкретних світоглядних, ідеологічних установок певного суспільства, пізнавальний процес має сформований практикою аспект: об'єкт пізнання – це не вся об'єктивна реальність, а лише та її частина, яка залучена у сферу діяльності людини. Внаслідок цього протилежністю об'єкта пізнання виступає не свідомість, а суб'єкт, що перетворює речі і явища об'єктивної реальності в об'єкт своєї діяльності. Наявність протиріччя між суб'єктом і об'єктом є сутністю пізнавального процесу [там само]. Підсумком розв'язання суперечності між суб'єктом і об'єктом пізнання є істина, яка своїм продовженням має практичне перетворення природи і суспільного життя. Так доводиться, що питання про співвідношення буття і мислення є основним питанням філософії. Відповідно

вищезазначеному, обґрунтовується розуміння філософії як методу пізнання, як діалектичної логіки.

Цим розумінням визначилось спрямування студій заснованої П.В. Копніним школи. Видана під керівництвом філософа у 1965 р. книга «Логіка наукового пізнання» (автори: М.В. Попович, С.Б. Кримський, І.В. Бичко, Є.С. Жаріков, П.Ф. Йолон, А.Т. Арпюх та В.Ф. Чорноволенко) стала науковим маніфестом Київської школи філософії, окресливши її перший етапний склад. Тут у якості форм мислення розглядаються не лише судження і умовиводи, але й гіпотези та ідеї. Обґрунтовується, що евристична цінність гіпотези полягає в тому, що в ній відоме пов'язане з новим, шуканим через припущення, хоча базу гіпотези становлять достовірні знання. Особливість ідеї полягає в тому, що вона відображає розвиток речей у їх зв'язках і опосередкуваннях, тобто дійсність не просто в її існуванні та наявності, а в її необхідності і можливості, таким чином виступаючи історично перехідним гносеологічним ідеалом. Як форма мислення, ідея за своєю суттю презентує стратегію перетворення знання у дійсність, у цьому сенсі представляючи єдність істини (створений теорією об'єкт) і плану втілення істини в дійсність. У зв'язку з цим П.В. Копнін зауважує, що ідея – це «кінець знання і початок речі» [1]. Наявність суперечності між належним та наявним, суб'єктом та об'єктом народжує перетворення природи через ідею, в якій об'єктивно-істинне знання про світ підіймається до рівня цілей і прагнень суб'єкта, а створений об'єктивно-істинний образ дійсності стає його внутрішньою потребою, тим належним, яке необхідно здійснити. Тому, будучи перехідною ланкою між знанням та об'єктивною дійсністю, ідея пов'язує метод свого втілення з конкретним матеріальним носієм, який історично діє і буде нове (наприклад, комуністичне) суспільство [2].

Розвиваючи марксистську тезу, що основою людського мислення є практика, П.В. Копнін обґрунтовує, що світогляд як система знань про загальні закони розвитку через звернення до суб'єктивної діяльності людини є засобом руху мислення. Відтак філософія у вченні про загальні закони розвитку за своїм методом виступає як наука, логіка, однак за своїм предметом вона виступає як світогляд. Предметом останнього є насамперед людина в її світосприйнятті не лише сущого, але й належного. Тому філософія як світогляд, форма суспільної свідомості «ніколи не позбувається людського ставлення до об'єктивного світу, його явищ і процесів» [1]. Наявність суперечності між належним та наявним, суб'єктом та об'єктом, як вже зазначалось, приводить до практичного перетворення природи через ідею, в якій пізнає підіймається до рівня цілей і прагнень суб'єкта, а створений об'єктивно-

істинний образ стає його внутрішньою потребою, тим належним, яке необхідно здійснити. Отже, знання, щоб стати частиною світоглядного освоєння дійсності, повинно отримати суб'єктивного забарвлення у вигляді цілей і прагнень суб'єкта. Але як щойно знання отримало наліт суб'єктивності, воно одразу починає набувати статусу об'єктивної реальності.

У 1964 році вийшла монографія В.І. Шинкарука «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля», яка, на думку В.Г. Кременя, стала підтвердженням нового погляду на діалектику та людину. «Саме з цієї роботи починається утвердження і розвиток Київської філософсько-антропологічної школи» [3]. – зазначає науковець. У даній праці очевидна відмінність позиції Шинкарука від позиції Копніна: В.І. Шинкарук спирається на визначення предмету філософії як форми суспільної свідомості П.В. Копніна, однак Володимир Іларіонович не погоджується з його розумінням єдності логіки, діалектики і теорії пізнання. Шинкарук обґрунтовує розуміння їх тотожності як тотожності відмінностей і зосереджує увагу не на логіці (Гегеля), а на співвідношенні «Феноменології духу» та «Науки логіки». Власне, саме «Феноменологія духу» вивела В.І. Шинкарука на філософські проблеми виховання, освіти, культури, особистості та суспільства.

Монографія «Логіка, діалектика і теорія пізнання Гегеля» присвячена критичному переосмисленню «ідеалістичної діалектики» Гегеля. Особлива увага надається поняттю діяльності як такому, що дозволяє, на думку В.І. Шинкарука, осмислити діалектичну теорію розвитку. Автор монографії звертає увагу на те, що Гегель розрізняє поняття «праця» і «діяльність». Пізніше і К. Маркс також проводив дане розрізнення, однак, як наголошує Володимир Іларіонович, діяльність у Маркса більшою мірою підводиться під поняття «практика», «виробництво», тобто визначається як матеріально-предметна суспільно-історична діяльність, яка позиціонується як основа і періоджерело людської культури [4]. Оскільки в марксизмі практикою називають суспільну активно-перетворюючу діяльність [5], він ігнорує культурні і тим паче особистісні фактори розвитку людини, виносячи культуру, антропність за межі соціально-політичного буття, у «надбудову», зосереджуючи свою увагу на класових інтересах та характеристиках. Наприклад, маємо таке міркування Т.В. Кушерець: «Сьогодні у зв'язку з радикальними змінами, викликаними глобалізаційними процесами, появою нових форм домінування та зростанням соціальної напруги виникла потреба звернутися до марксизму з метою вивчення досвіду створення однієї з перших теорій суспільного розвитку, що мала завдання створити масштаб для дій нового суб'єкта історії, яким у пері-

од формування індустріального суспільства був, на думку К. Маркса, робітничий клас» [6, с. 273-274]. Для марксиста пролетар, робітник – не антропологічна, а соціально-політична характеристика людини. Тому філософію, що спирається на специфіку культурних, антропних характеристик, марксизм називає, наприклад, світоглядом «українського буржуазного націоналізму» [7].

Тим часом Гегель розглядає працю не у розумінні матеріально-практичної діяльності людини, а в теоретико-пізнавальному плані, тобто звертається до праці як до фактору впливу на процес розвитку свідомості. Втім, як про це він пише у «Феноменології духу», поняття «діяльність» у філософії Гегеля є ширшим ніж поняття «праця», яке характеризує властивості певної історичної форми свідомості, з якою Гегель ідентифікує й певну історичну спільноту, наприклад «раба» і «господаря», як відмінної від іншої. Людська діяльність, за Гегелем, – це доцільна діяльність, яка «...направлена на створення деякої предметної реальності... Реалізація цілей індивіда в процесі його діяльності є опредметненням її сутності, творення себе тим, чим вона є в своїй суті» [8, с. 176]. Діалектика діяльності, за Гегелем, розкривається через реалізацію мети людини в діяльності, що є «опредметненням» її сутності, яке разом з тим виступає як процес «розпредметнення», тобто осягнення своєї істинної сутності в зробленому. А оскільки феноменологія Гегеля розглядає індивіда лише як індивідуалізований прояв духу в контексті суспільного прояву того ж духу (процес розпредметнення у Гегеля), то вона, пояснює В.І. Шинкарук, виступає як ліквідація предметності взагалі. Тобто, праця в ідеалістичній концепції Гегеля зводиться до діяльності духу. Однак, вважає Шинкарук, оскільки розвиток духу забезпечується конкретно-історичною діяльністю людей, то «...розуміючи залежність реалізації суспільних ідей від діяльності самих людей, Гегель витлумачував цю залежність так, ніби сама духовна субстанція в процесі освіти індивідів стає в них наявним буттям і діє в них і через них» [там само]. Так феноменологія Гегеля, керуючись настановами Просвітництва, розглядає індивіда не антропологічно, а як індивідуалізований прояв духу, – як процес розпредметнення, яке забезпечується діяльністю людини, а зокрема – освітньою.

Таким чином, абсолютний дух здійснює свою місію через діяльність окремих людей і цілих народів, тому сутність людини є похідною від її творчої діяльності, без якої дух безплідний. Він стає субстанцією індивіда тоді, коли останній освоює його формування, а ці формування стають неорганічною природою індивіда. Способом такого освоєння є освіта, отримуючи яку індивід водночас отримує й те, що існує «поза ним», адже від природи людина є людиною «в собі»

(в можливості), а «для себе людиною» вона стає лише в суспільстві, отримуючи освіту та перетворюючи своє внутрішнє, суб'єктивне в предметний і духовний світ людей. Тому у праці «Методологічні засади філософських вчень про людину» В.І. Шинкарук зазначає: «Гегелівське розуміння сутності людини, зосереджене в діалектичному культурно-історичному змісті “Феноменології духу”, полягає в тому, що ця сутність є духом, субстанцією, яка в своєму становленні через історичні форми культуротворчості стає самосвідомою субстанцією, духом, який реалізує свій принцип в громадському формуванні вільної людської особистості» [3].

Марксистський принцип діяльнісної сутності людини дозволяє конкретизувати уявлення про об'єктивність законів суспільного розвитку. У праці «Поняття культури. Філософські аспекти» В.І. Шинкарука знаходимо наступне: «Світ людини – не предмет і продукт її виробничої та соціокультурної діяльності (...). Ця діяльність внутрішньо суперечлива. Вона є і «освоєнням» природи (перетворенням її у предметний світ реалізації людських потреб, цілей та інтересів), і її «відчуженням» (викликанням чи посиленням дії руйнівних щодо умов людського буття природних сил освоєного довкілля). Суперечність між освоєнням і відчуженням природи в людській суспільно-історичній діяльності, на наш погляд, не є похідною від тих чи інших суспільних устроїв (...). Тут ми маємо справу з глибокою діалектикою кінцевого і безкінечного» [9, с. 247-248]. Основою відчуження людини від природи Шинкарук називає несумірність сил людини («кінцевого») із силами природи («безкінечного»). Критикуючи марксистське вживання терміну «суспільні продуктивні сили», який передбачає позначення людини як «головної продуктивної сили» [там само], автор визначає продуктивні сили суспільства як «суспільно-вироблені сили самої людини» [там само], у тому числі й духовно-практичне освоєння природи через міфологію, релігію, мистецтво, мову та інші форми духовної культури.

Розгляд В.І. Шинкаруком діалектичних суперечностей (діалектики свободи й необхідності, або «незалежності» та «законів природи», за Енгельсом) як суперечностей людського буття, тобто діяльності, «ставить у центр уваги розуміння об'єктивних процесів як єдності суперечливих тенденцій і заснованих на боротьбі цих тенденцій альтернативних можливостей. Суб'єкт діяльності має обрати і реалізувати одну з них. У цьому виборі – свобода та відповідальність, його велич і обмеженість» [9, с. 254]. А саме: минуле, теперішнє і майбутнє пов'язується у В.І. Шинкарука не з «природно-історичною необхідністю», а з практичною діяльністю, з проявом свободи людини через

розуміння загальних об'єктивних процесів як єдності суперечливих тенденцій і заснованих на їх боротьбі альтернативних можливостей через діалектичну суперечність. Стаючи усвідомленими, загальні закони зміни дійсності людиною стають законами розуму, діалектичної логіки.

У 1976 році вийшла монографія М.О. Булатова «Діяльність і структура філософського знання». Вважаючи визначення предмету марксистської філософії Копніним як «відношення мислення до буття» обмеженим, недостатнім, оскільки, за Булатовим, буття протилежні та відображають його не лише форми мислення, але й сприйняття, уявлення та інші, автор праці пропонує трактувати основне питання філософії через категорії «матеріальне» і «духовне» як найзагальніші категорії філософії. Так, М.О. Булатов визначає основне питання філософії як співвідношення матеріального і духовного [10, с. 33]. Дану єдність необхідно вивчати як діяльність: «Але така єдність є діяльність, універсальний предмет якої – природа, суспільство, людина-суб'єкт, а свідомість (духовне) – ідеальний (цілепокладаючий) бік діяльності» [там само, с. 46].

М.О. Булатов базується на марксистському положенні про єдність теоретичної і практичної діяльності, відмічаючи два типи зв'язку теоретичного та практичного відношень: зовнішнє та внутрішнє. Зовнішній зв'язок теоретичного та практичного полягає в тому, що «з одного боку, до того, як створити новий об'єкт, ми пізнаємо наявність речі; творення обумовлене знанням. Навпаки, свідомість обумовлюється творенням ... але тут фіксується зовнішній зв'язок, так як спочатку дається одне, потім – інше. В такій формі цей зв'язок утворює "логічне коло". Дійсно, щоб почати пізнання, ми маємо спочатку діяти, а для того, щоб почати діяння, ми вже мали б здійснити пізнання. В такому випадку ми не можемо почати ні те, ні інше. Вихід із цього кола лише один: визнати, що пізнання є одночасно (...) творення і навпаки. Це їх внутрішній зв'язок» [там само, с. 103-104].

Автор монографії виходить з єдності діалектичного та історичного матеріалізму. При цьому М.О. Булатов «теорією практичної діяльності» називає історичний матеріалізм, де практика досліджується як основа всієї життєдіяльності людини, а не лише пізнання [там само, с. 38]. Поділяючи діяльність на пізнавальну (теоретичну) і практичну, М.О. Булатов називає дослідження практичних форм діяльності змістом історичного матеріалізму, тим часом як діалектичний матеріалізм досліджує діяльність пізнавальну. Основою та метою пізнання є вся сукупність практики: оскільки пізнання не є самостійним, то, пройшовши всі його ступені, ми «неминуче наштовхнемося на теоретичні протиріччя, розв'язання яких можливе лише практичним шляхом» [там само, с. 51]. Однак, сама діяльність завжди спрямована на всю дійсність: на природу, на суспільство та на духовний світ людей водночас, адже практична діяльність завжди предметна, – «Згадаймо, що К. Маркс виділяє у праці три елемента, в тому числі – засоби праці та її предмет. Цим предметом може бути будь-яке матеріальне чи духовне утворення» [там само, с. 50]. Тому діалектичний та історичний матеріалізм у М.О. Булатова є двома сходянками однієї й тієї ж науки, тому й розрив природи і суспільства зникає, адже вони є водночас й об'єктами практики, й об'єктами пізнання. «Єдність цих двох розділів, а стало бути, і єдність всієї марксистсько-ленінської філософії заснована на єдності двох фундаментальних видів діяльності» [там само], – підсумовує філософ. Однак, мова йде про єдність різного, тому, хоч ці два розділи утворюють одну науку, дане розчленування, вважає Михайло Олександрович, усунути не можна.

М.О. Булатов розрізняє поняття діяльності та праці, надаючи останній роль базису, фундаменту всієї людської діяльності та навіть самосвідомості: «Це означає, що виділення себе з природи, взагалі із зовнішнього світу, усвідомлення себе відбувається через посередництво праці» [там само, с. 86]. Однак, праця неможлива поза суспільством, «тому й усвідомлення себе відбувається через працю в рамках суспільних відносин (...)» [там само]. Тому праця завжди є те, що має загальний зміст: «Людина завжди, створюючи будь-що, ставить мету, знаходить предмет, змінює його форму, тобто завжди є категоріальний шар її діяльності» [там само, с. 55]. Однак, цей шар переплетений з конкретним змістом, хоча цей загальний зміст завжди несвідомо присутній. Таким чином, у тому способі діяльності, коли «спосіб створення» речі передусім самій речі як усвідомленій («конструктивний принцип» створення речі), присутні два моменти: особливий та загальний, злиті воедино так, що усвідомлюється лише особливий. А щоб усвідомлення загального шару стало можливим, потрібно, щоб сам предмет діяльності став загальним. Тобто форма праці, її структура мають бути перенесені на загальний предмет, яким для людини є природа (зовнішня чи її власна). Очевидно, що дане перенесення здійснюється у пізнавальній діяльності (категоріально).

Діяльнісне ставлення людини до дійсності, суб'єкта до об'єкта опосередковане стосунками між людьми, відношеннями суб'єкта до суб'єкта. Керуючись думкою К. Маркса про людину як «сукупність всіх суспільних відносин» та тезою, що суспільство без реальних індивідів – лише абстракція, М.О. Булатов доводить, що «лише реально існуючі форми єдності індивідуального й суспільного (соціального) є

дійсний суб'єкт діяльності та пізнання» [там само, с. 74]. Ця єдність виступає в різних формах, наприклад, як єдність індивіда та суспільства в моралі, праві, економічних відносинах, мистецтві, філософії, науці та інших формах свідомості, які водночас є, за визначенням Булатова, формами діяльності. Дана єдність є зв'язком протилежностей, яка полягає в їх взаємному переході. Тобто, конкретний індивід має бути сукупністю всіх суспільних відносин, тобто з боку індивіда відбувається його освіта та соціалізація. Відповідний процес має місце й з боку суспільства, адже суспільний світ матеріальної та духовної культури «живе» лише в процесі його засвоєння окремими людьми. Даний процес засвоєння з боку культури М.О. Булатов називає «індивідуалізацією культури» [10].

У тому ж 1976 році В.Г. Табачковський публікує працю «Критика ідеалістичних інтерпретацій практики», в якій здійснюється критичний аналіз тлумачень практики в класичній та сучасній філософії. Філософ слідує марксистській традиції використання поняття практики як фундаментального філософського принципу, з якого виводяться «всі форми людської діяльності та світосприйняття». Більше того, практика не зводиться до жодної з різновидів діяльності, будучи поняттям, яке фіксує загальні форми діяльності: «В цьому сенсі можна говорити не лише про багаторівневість людської діяльності, розглядаючи практику як один з цих рівнів, але й багаторівневість самої практики як того, що лежить в основі всіх різновидів діяльності» [11, с. 12-13]. Спираючись на сформульоване Марксом положення про суспільство як органічну систему, Віталій Георгійович представляє практику як об'єктивну основу органічної єдності трьох моментів людської діяльності, а саме – як єдності предметно-перетворюючого, пізнавального та ціннісно-орієнтаційного й естетичного відношення людини до дійсності. У даній єдності, на погляд В.Г. Табачковського, постає діяльність у визначенні Маркса, та в тлумаченні практики як «практичної життєдіяльності» – єдності різних духовних та предметно-чуттєвих форм освоєння та перетворення дійсності. Тут Табачковський звертає увагу на наявність різних за значенням рівнів-обставин у цій єдності форм. І визначальною, базисною основою є та обставина, що практика «завжди є матеріально-перетворююча діяльність, опредметнення ідей та думок, виробництво матеріального результату» [там само, с. 17].

Наступну важливу характеристику практики В.Г. Табачковський виділяє, слідуючи за Марксовою тезою про практику як процес перетворення загального в предметну неопосередковану дійсність – і це є момент неопосередкованої діяльності загального, який дозволяє віднести його до сфери соціальної предметності та говорити про

об'єктивний характер практики. Дана особливість практики «розкривається в ході з'ясування тієї обставини, що «людина в своїй практичній діяльності має перед собою об'єктивний світ, залежить від нього, ним визначає свою діяльність» (...); мета ж цієї діяльності – «дати собі реальність у формі зовнішньої дійсності» [там само, с. 18]. Загалом матеріальний характер праці як процесу предметної діяльності та об'єктивність соціальних відносин, які базуються на праці, є, у визначеннях Табачковського, тим специфічним рівнем матеріального, який є «носієм» людської сутності. Він називає цей рівень «світом "соціальної предметності"» – світом людської культури, з яким і пов'язане те явище, яке Маркс називає «багатством суб'єктивної людської чуттєвості», підкреслюючи, що «не лише в мисленні, але і всіма почуттями людина стверджує себе в предметному світі» [там само, с. 44].

Філософ підкреслює, що у «Економічно-філософських рукописах 1844 року» К. Маркс говорить про практику як про «практичне створення предметного світу» людської культури в процесі «переробки неорганічної природи», як про здатність «виробляти універсально», тобто «виробляти за мірами будь-якого виду», формуючи матерію не лише з огляду на корисність, але й «за законами краси». Саме в такому розумінні виступає у Маркса те, що називається «здатністю людини відтворювати свою природу» [там само, с. 13]. Причому термін «практика» у розумінні В.Г. Табачковського фіксує не лише вплив людей на природу, але й вплив людей одне на одного, в результаті чого відбувається зміна суспільних відносин. Загалом якщо схематично зобразити інтерпретацію Табачковським людського відношення до світу, виходить трьохкомпонентна система «людина – культура – природа». Тому для нього кожна конкретна діяльна ситуація, у яку потрапляє людина, є не вузько-прагматичною, а завжди стосується набагато ширшого, ніж окремий індивід, соціально-культурного середовища: «ця ситуація "задана" не лише неопосередкованими практичними потребами індивіда, групи або навіть суспільства в цілому, але й певним рівнем розвитку попередньої культури, знання, і, головне, всім наявним об'єктом суспільно-історичної практики» [там само, с. 187].

Так культура розуміється як сфера людської життєдіяльності, «творчість рук людських», результат взаємодії людини і природи. Йдучи за Гегелем, В.Г. Табачковський розкриває тезу, що «істинне» функціонування «предмету культури» можливе лише за умови його «оживлення» шляхом споживання. Однак, навіть в процесі адекватного споживання культури, кожне з її формоутворень засвоюється як «знята» сукупність суспільних відносин певного періоду, тому споживання предмету культури стає його засвоєнням лише у тому випадку,

якщо «цей згусток історичного досвіду» буде розшифрований, буде завоює таким чином, коли «осмислюється історія його виникнення, становлення та розвитку» [там само, с. 101]. Кожен конкретний результат попереднього культурно-історичного розвитку розпредметнюється до сукупності можливостей, одна з яких реалізувалась, що дає змогу розглядати даний предмет культури очима співтворця. Так акт освіти індивіда є актом залучення до творчості, до «стертої до можливості дійсності» [там само, с. 102].

В «Німецькій ідеології» Маркса і Енгельса та «Тезах про Фейєрбаха» Маркса поняття практики використовується для позначення «суб'єктивного аспекту людської культури»: «предмет», «людська чуттєвість», «людська дійсність» взагалі. У зв'язку з цим в об'ємі поняття «практика» включаються такі визначення: «дійсна предметна діяльність як така», «людська чуттєва діяльність», «революційна», «практична критична діяльність», «збіг зміни обставин та людської діяльності», тут же міститься висловлювання про «все суспільне життя» як «по суті практичне» [там само]. Тому, на думку В.Г. Табачковського, якщо взята по відношенню до культури практика фіксує її суб'єктивний аспект, то взята по відношенню до людини практика являє собою об'єктивний, а саме – суспільний – аспект «багатства людської суб'єктивної сутності»; «Це – новий рівень об'єктивності, якісно відмінний від природної об'єктивності, – рівень соціальної об'єктивності» [там само, с. 14].

Висновки. Виникнення та поступ Київської школи філософії, як можна підсумувати, пов'язані зі спробою подолати кризу марксистсько-ленінської філософії, яка виникла у зв'язку з критикою сталинізму. Значну роль зіграла у становленні цієї філософської школи активна дослідницька позиція П.В. Копніна, який обґрунтував необхідність уточнення засад поняття «діалектичний спосіб мислення», поставив питання про особливості матеріалістичної діалектики як методу пізнання та «революційного перетворення дійсності».

Пізнання об'єктивного світу і тенденцій розвитку його явищ є необхідною ланкою для практичної діяльності, тому в розумінні П.В. Копніна філософія прагне пізнати буття не тільки як суще, але і як належне, яке має постати в результаті практичної діяльності людини. Результатом пізнавального процесу є істина, яка й має визначати перетворення природи і суспільного життя через ідею. Відповідно до зазначеного, П.В. Копнін обґрунтовує необхідність розуміння філософії передусім як методу наукового пізнання, як діалектичної логіки. Цим розумінням визначилось спрямування наукових студій заснованої ним школи.

Отже, представники Київської школи філософії започатковують традицію філософування, яка орієнтується на визначення засад відношення людини до дійсності, конкретизація яких здійснюється за допомогою історико-філософського дослідження змісту поняття діяльності. Так, В.І. Шинкарук доводить, що перетворення сущого на належне здійснюється практичною діяльністю, яка є проявом свободи людини – на підставі усвідомлення загальних об'єктивних процесів як єдності діалектично-суперечливих тенденцій і заснованих на їх боротьбі альтернативних можливостей. Стаючи усвідомленими, вони набувають ознаки бути об'єктивно-істинними образами дійсності. М.О. Булатов доводить, що єдністю матеріального і духовного є діяльність. Праця розглядається філософом у якості базису людської діяльності та самосвідомості. Діяльнісне ставлення людини до дійсності, суб'єкта до об'єкта опосередковане, як доводиться, стосунками між людьми. У свою чергу В.Г. Табачковський, розуміючи практику як підставу загальних форм діяльності, наголошує, що практика є опредметненням ідей та думок, в якій завжди присутній момент неопосередкованої діяльності загального, що дозволяє говорити про її об'єктивний характер. При цьому стверджується, що практика фіксує новий рівень об'єктивності, якісно відмінний від об'єктивності природної, а саме – «рівень соціальної об'єктивності».

Узагальнюючи вищезначене, належить визнати характерною рисою філософії Київської філософської школи періоду 1960-1980 рр., яка систематично застосовувала та всебічно аналізувала принципи практики, діалектичне протиставлення законів «соціальної об'єктивності» «об'єктивності природної».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чуйко Н.В. Концепція світогляду як методу досягнення нового в філософії П.В. Копніна / Н.В. Чуйко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць (гол. ред. В.М. Вашкевич). – К.: «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 134 (7). – С. 199–204.
2. Чуйко Н.В. До витоків тлумачення принципу тотожності мислення і буття у Київській школі філософії (50 – 80 рр. ХХ ст.) / Н.В. Чуйко // Гуманітарно-наукове звання: горизонти комунікативістики: Матеріали Міжнародної наукової конференції 4-5 жовтня 2019 р. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. – С. 169–172.
3. Кремень В.Г. От диалектики к человеку [Електронний ресурс] / В.Г. Кремень – Режим доступу: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=891&Itemid=52.

4. Шинкарук В.І. Логика, диалектика и теория познания Гегеля // В.І. Шинкарук. – К.: Издательство Киевского университета, 1964. – 295 с.
5. Практика // Філософський словник. За ред. чл.-кор. АН УССР В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. Укр. Радян. Енцикл. АН УРСР, 1973. – С. 404.
6. Кушерець Т.В. Постановка питання про колективного суб'єкта історії: марксизм і сучасна традиція [Електронний ресурс] / Т.В. Кушерець. – Режим доступу: http://www.zgja.zp.ua/gazeta/visnyk_52_174.pdf.
7. Націоналізм // Філософський словник. За ред. чл.-кор. АН УССР В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. Укр. Радян. Енцикл. АН УРСР, 1973. – С. 334.
8. Кліваденко Н.І. Німецька класична філософія Гегеля у роздумах та наукових доробках В.І. Шинкарука [Електронний ресурс] / Н.І. Кліваденко – Режим доступу: http://www.zgja.zp.ua/gazeta/visnyk_52_174.pdf.
9. Шинкарук В.І. Поняття культури. Філософські аспекти / В.І. Шинкарук // Вибрані твори: В 3 т. / підгот. текст. до вид. та його упоряд.: Лях В.В., Табачковський В.Г. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2004. – (Філософська спадщина України). Т. 3. – С. 209–258.
10. Булатов М.А. Деятельность и структура философского знания // М.А. Булатов. – К.: «Наукова думка», 1976. – 216 с.
11. Табачковський В.Г. Критика идеалистических интерпретаций практики / В.Г. Табачковський. – К.: «Наукова думка», 1976. – 264 с.

References

1. Chuiiko N.V. Kontseptsiiia svitohliadu yak metodu dosiagnennia novoho v filosofii P.V. Kopniina / Chuiiko N.V. // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats (hol. red. V. M. Vashkevych). – К.: «Vydavnytstvo «Hileia», 2018. – Vol. 134 (7). – s. 199-204
2. Chuiiko N.V. Do vytokiv tlumachennia pryntsyphu totozhnosti myslennia i buttia u Kyivskii shkoli filosofii (50 – 80 rr. XX st.) / N.V.Chuiiko // Humanitarno-naukove znannia: horyzonty komunikativistyky: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii 4-5 zhovtnia 2019 r. – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2019. – s. 169-172
3. Kremen V.H. Ot dyalektyky k cheloveku [Elektronnyi resurs] / V.H.Kremen – Rezhym dostupu: 3. Kremen V.H. Ot dyalektyky k cheloveku [Elektronnyi resurs] / V.H.Kremen – Rezhym dostupu:

http://vphi.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=891&Itemid=52

4. Shinkaruk V.I. Logika, dialektika i teoriya poznaniya Gegelya // V.I.Shinkaruk. – К.: Izdatel'stvo Kievskogo universiteta, 1964. – 295 s.
5. Praktyka // Filosofskiy slovnyk. Za red. ch.-kor. AN USSR V.I.Shynkaruka. – К.: Holov. red. Ukr. Radian. Entsykl. AN USRR, 1973. – s. 404
6. Kusherets T.V. Postanovka pytannia pro kolektyvnoho subiekta istorii: marksyzm i suchasna tradytsiia [Elektronnyi resurs] / N.I.Klivadenko – Rezhym dostupu: http://www.zgja.zp.ua/gazeta/visnyk_52_174.pdf
7. Natsionalizm // Filosofskiy slovnyk. Za red. ch.-kor. AN USSR V.I.Shynkaruka. – К.: Holov. red. Ukr. Radian. Entsykl. AN USRR, 1973 – s. 334.
8. Klivadenko N.I. Nimetska klasychna filosofia Hehelia u rozdumakh ta naukovykh dorobkakh V.I. Shynkaruka [Elektronnyi resurs] / N.I.Klivadenko – Rezhym dostupu: http://www.zgja.zp.ua/gazeta/visnyk_52_174.pdf
9. Shynkaruk V.I. Poniattia kultury. Filosofski aspekty / V.I.Shynkaruk // Vybrani tvory: V 3 t. / pidhot. Tekst. Do vyd. ta yoho uporiad.: Liakh V.V., Tabachkovsyi V.H. – К.: Ukr. Tsentri dukhovnoi kultury, 2004 – (Filosofska spadshchyna Ukrainy). T.3. – s. 209-258
10. Bulatov M.A. Deyatel'nost' i struktura filosofskogo znaniya // M.A.Bulatov. – К.: «Naukova dumka», 1976. – 216 s.
11. Tabachkovskij V.G. Kritika idealisticheskikh interpretatsij praktiki // V.G.Tabachkovskij. – К.: «Naukova dumka», 1976. – 264 s.

Авторська довідка:

Чуйко Настасія Вадимівна – аспірантка кафедри філософії Центру гуманітарної освіти НАН України; e-mail: chuiko1993@gmail.com